

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА І НАВЧАННЯ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Сучасний характер глобалізації, стан соціально-економічних перетворень в Україні зумовлюють необхідність пошуку оптимальних шляхів удосконалення різних сторін життя суспільства і, зокрема, професійної освіти, на розвиток якої впливає недостатньо ефективний і розбалансований вітчизняний ринок праці. Свідченням цього є уповільнення темпів майже всіх галузей вітчизняної економіки. Зокрема, за даними Державної служби статистики України, станом на 1 серпня 2015 р. у добувній промисловості випуск продукції зменшився на 23,4%, у харчовій – на 12%, у текстильній – на 8,5%, в деревообробній – на 13,2%, у нафтопереробній – на 38,5%, у хімічній – на 20,7%, у металургійній – на 25,4%, у машинобудівній – на 22,1% тощо [7].

Це призвело до закриття значної кількості підприємств, а, отже, до зменшення кількості вільних робочих місць, передбачених для працевлаштування осіб із професійною освітою (на 1 січня 2015 р. нараховувалося 35,3 тис. вільних робочих місць, заявлених роботодавцями в Державній службі зайнятості). Окрім того, продовжує збільшуватися кількісно-якісна диспропорція між попитом на робочу силу та її пропозицією (за умови зростання попиту на технічних службовців, професіоналів і фахівців, збільшується пропозиція менеджерів, керівників, законодавців). Відповідно, збільшується кількість претендентів на одне робоче місце. Наприклад, потреба роботодавців на початку 2015 р. на кваліфікованих робітників з інструментом становила 6,4 тис. осіб, тоді як пропозиція була набагато більшою (на 10 вільних робочих місць 52 особи) [7].

Наведене є сигналом для здійснення структурно-змістових змін у професійній освіті, роль якої на даному історичному етапі полягає в: трансляції і втіленні базових цінностей і цілей у розвиток українського суспільства; відтворенні соціального досвіду; зростанні інтелектуального і професійного потенціалу національної економіки; підготовці громадян країни до розв'язання проблем сталого розвитку, розкритих у національних стратегіях «Україна–

2020» [5], «Розвиток системи технічного регулювання на період до 2020 року» [6] та ін., а також європейській стратегії економічного розвитку «Європа–2020» [2].

Відповідно до цих стратегій актуалізується новий тип економіки, що ґрунтується на знаннях та інноваціях. Йдеться про інформаційну економіку, в якій дієвим механізмом є інвестиції в освіту, і, зокрема, професійну, котра забезпечує підготовку майбутніх фахівців до професійної діяльності на рівні національних та міжнародних стандартів, формування навичок оцінювання і вирішення проблем, що стоять перед ними.

У контексті сталого розвитку, для економіки України XXI століття ідеалом особистості фахівця є особистість, яка, з одного боку, характеризується почуттям власної гідності, громадянськістю, толерантністю, орієнтацією на соціальне і професійне самовизначення та самореалізацію, а з іншого – поліпрофесіоналізмом, готовністю до здійснення суміжних видів діяльності, удосконалення та оволодіння новими ключовими і професійними компетенціями. Саме тому професійна освіта має стати поліпрофесійною, що сприятиме кожному випускнику в майбутньому бути інтелектуально, соціально та професійно мобільним на ринку праці. Таких фахівців ми ще називаємо гнучкими, які володіють трьома, чотирма, а іноді, й п'ятьма суміжними професіями. Вони швидше знаходять собі роботу, іноді навіть в іншій сфері професійної діяльності. На них особливий попит є у високотехнологічних, інноваційно активних підприємств, що працюють на основі аутсорсінгу. Такий характер глобалізації виробничої діяльності потребує від фахівців уніфікації багатьох трудових функцій, а, отже, наявності значного обсягу компетенцій, готовності розв'язувати виробничі завдання в нових умовах.

За цих умов професійна освіта все більше набуває ознак безперервності, фундаментальності, диверсифікаційності, відкритості, інформаційності, віртуальності, автономності в управлінні. Згідно з принципом безперервності забезпечується навчання упродовж життя, використовуючи можливості формальної, неформальної та інформальної освіти і навчання. Це дає змогу озброювати людей професійними знаннями і спеціальними навичками в

контексті сталого розвитку суспільства, підвищувати рівень їхньої професійної компетентності, впевненості в собі, відповідального ставлення до результатів своєї діяльності, піклування про соціальні цінності тощо.

Підвищення якості професійної освіти на засадах фундаменталізації дає змогу здійснювати підготовку професійно мобільних і конкурентоспроможних фахівців з високим рівнем інтелектуального і творчого потенціалу, наукової культури мислення і професійної діяльності на основі посилення загальноосвітньої і наукової компоненти змісту навчального матеріалу, забезпечення дослідницького характеру знань, їх практичної спрямованості. На засадах діяльнісного оволодіння фундаментальними знаннями у майбутніх фахівців підвищується здатність до інтегративного розв'язання проблем виробничого характеру. Це особливо актуально в тому разі, коли метою праці є виконання не окремих операцій, а цілісних технологічних процесів, що, в свою чергу, потребує від кваліфікованих фахівців розуміння очікуваного результату; а також, коли зміст праці ґрунтується не на емпірично накопичених навичках, а на відповідному обсязі теоретичних, у тому числі спеціальних знань, умінь, котрі дають можливість творчого осмислення виробничої ситуації, що склалася на даний момент. Відповідно, зумовлюється необхідність врахування суб'єктного, культурологічного, компетентнісного, інтегративного, маркетингового тощо підходів у формуванні змісту професійної освіти.

У зв'язку з цим, актуалізується необхідність переходу на компетентнісну модель професійної освіти майбутніх фахівців, в реалізації якої важлива роль відводиться Державним стандартам професійної освіти та освітнім програмам, створеним на компетентнісній основі. У їх розробці, згідно з підготовленою в Інституті ПТО НАПН України методикою, доцільно: формувати зміст професійної освіти з орієнтацією на здобуття відповідних професійних кваліфікацій (повна, часткова, додаткова); відбирати зміст професійної освіти з урахуванням вимог професійного стандарту; структурувати зміст базового блоку та навчальних модулів з метою забезпечення різних траєкторій професійного навчання; присвоювати кваліфікації за результатами якісного виконання всіх видів робіт, передбачених професійним стандартом. До переваг

створення державних стандартів професійної освіти на компетентнісній основі віднесено: підготовку майбутніх фахівців з конкретних професій, у тому числі укрупнених (інтегрованих), а також з окремих професійних кваліфікацій; скорочення строків навчання за рахунок виключення навчального матеріалу, що не впливає на формування професійної компетентності; економію коштів на професійну підготовку; накопичення і трансферу кредитів, що забезпечує професійне навчання впродовж життя, а також можливість переходу від професійної до вищої освіти; відповідність дескрипторам Національної рамки кваліфікацій (НРК); сприяння розвитку Національної системи кваліфікацій (НСК); узгодження з Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО). Викладені підходи відповідають основним положенням проекту закону України «Про професійну освіту» в частині реалізації можливостей різних освітніх траєкторій, визнання результатів неформальної та інформальної професійної освіти і навчання.

Водночас, з появою нового освітнього рівня «молодший бакалавр», виникла суперечність між ним і «молодшим спеціалістом», віднесеними до п'ятого рівня НРК. Вважаємо за доцільне розмістити на п'ятому рівні НРК «молодшого бакалавра» і «молодшого спеціаліста», оскільки зміст стандартів їхньої підготовки відповідає змісту дескрипторів п'ятого рівня НРК, а також європейським підходам. Підтвердженням цього є результати дослідження «Кваліфікації 5-го рівня: просування по кар'єрі чи поступ до вищої освіти», проведеного в Європейському Центрі розвитку професійної освіти і навчання (CEDEFOP) [8]. У вступі до дослідження експерти відзначають, що воно є найбільш комплексним, гнучким і динамічним поміж усіх, виконаних раніше з даної тематики. У дослідженні йдеться про те, що типові кваліфікації 5-го рівня переважно отримуються за допомогою програм короткого циклу вищої освіти, пов'язаних із практикою професійної орієнтації, та підготовкою учнів до виходу на ринок праці [4]. Однак, частина цих програм належить до професійної освіти і навчання або є програмами неформальної освіти. Кваліфікації 5-го рівня працюють як міст між закладами освіти і різними ланками системи освіти, підтримуючи проникність (горизонтальну і

вертикальну) між різними академічними і професійними програмами. Дослідження також показало, що 5-й рівень використовується як платформа для розвитку нових типів кваліфікацій базової та безперервної професійної освіти, а також короткого циклу вищої освіти [8].

З метою задоволення потреб регіональних ринків праці у кваліфікованих фахівцях з актуальних на даний час професій, створюються багаторівневі і багатопрофільні професійні навчальні заклади типу професійні коледжі та регіональні центри професійної освіти. Зокрема, професійні коледжі, створені на базі вищих професійних училищ і технікумів, забезпечуватимуть підготовку кваліфікованих робітників з укрупнених (інтегрованих) професій, а також молодших спеціалістів – майбутніх фахівців середньої ланки (техніків). Відповідно, регіональні центри професійної освіти реалізовуватимуть різні за профілем і строками освітні програми з метою підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для промисловості і сфери обслуговування. Це сприятиме оптимізації інфраструктури робітничих кадрів та мережі професійних навчальних закладів на загальнодержавному і регіональному рівнях.

Виходячи з положень неоліберальної філософії, у розвитку професійної освіти набувають важливого значення ринкові принципи, згідно з якими передбачається зниження рівня державного фінансування професійної освіти, приватизація, децентралізація управління тощо. Це сприятиме розширенню академічних свобод та автономності професійних навчальних закладів, забезпеченню перерозподілу повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та професійними навчальними закладами з одночасним підвищенням ефективності контролю за результатами їхньої діяльності.

Водночас, децентралізація управління професійною освітою буде ефективною за умови готовності суб'єктів управління творити та сприймати нові ідеї, передавати й довіряти виконання завдань іншим, здійснювати контроль лише кінцевих результатів, швидко розробляти і приймати ефективні управлінські рішення, відмовлятися від усталених інструкцій «зверху». У

реалізації цих завдань важлива роль надається створеним в Інституті ПТО НАПН України сучасним управлінським технологіям та інформаційно-аналітичній програмі ПРОФТЕХ, що є ефективними у здійсненні системного аналізу якості професійної освіти, створенні банків даних щодо потреб ринку праці у кваліфікованих фахівцях, сучасних виробничих технологій, інноваційного педагогічного досвіду, відстеженні професійної траєкторії випускників професійних навчальних закладів, стану їх закріплення на виробництві тощо.

Провідним напрямом професіоналізації особистості майбутніх фахівців є розвиток їхньої професійної кар'єри упродовж життя: від процесу самовизначення, самоактуалізації, професійного становлення – до постійного підвищення професійного рівня. Як свідчать результати опитування, проведеного науковцями Інституту ПТО НАПН України у 2015 р., 44% учнів професійних навчальних закладів України не можуть оцінити власних перспектив розвитку професійної кар'єри в майбутньому; 37% – не володіють інформацією щодо перспективних посад; 15% – не вміють планувати своєї професійної кар'єри. У зв'язку з цим, актуалізовується необхідність надання якісних профорієнтаційних послуг, що ґрунтуються на особистісно орієнтованому підході й мотивації молоді до успішності в професійній кар'єрі, самореалізації у житті. Зміст профорієнтаційного забезпечення має випереджувально оновлюватися, відповідно до динамічних змін на ринку професій, а в ідеалі – бути гнучкою системою інформації про світ професій і комплекс методик профорієнтування та психолого-педагогічного діагностування.

Для цього науковці Інституту ПТО НАПН України розпочали дослідження щодо створення в професійних навчальних закладах центрів консультування та розвитку професійної кар'єри з метою: проведення кар'єрного коучингу; дослідження й оприлюднення результатів рейтингу навчальних закладів, моніторингу конкурентоспроможності та працевлаштування випускників. На базі таких центрів має відбуватися інформування молоді про існуючі професії і професії майбутнього, особливо ті,

що з'являться до і після 2020 року. Наприклад, такі, як: водій дронів (безпілотників), коуч з поведінки та публічних виступів у SK; консультант із приватності (захист персональних даних, акаунтів у соціальних мережах), спеціаліст у технологіях, на зразок Coocleclass, коуч із культурних навичок, друкар на 3D принтері, персональний цифровий куратор, міський фермер тощо.

У діяльності центрів консультування та розвитку професійної кар'єри необхідним є врахування концепції поліваріантної кар'єри, положення якої ґрунтуються на унікальності професійної кар'єри кожного фахівця. У такій кар'єрі динаміка професійного розвитку особистості визначається кар'єрними циклами, кожний з яких складається з міністадій професійного становлення. Перехід від однієї стадії до іншої супроводжується короткими, але інтенсивними періодами навчання (підвищення кваліфікації).

Важливою умовою розвитку професійної освіти є створення особистісно-розвивального середовища професійного навчального закладу, в якому відбувається взаємодія педагогічних працівників, учнів, а також реалізація розроблених в Інституті ПТО НАПН України інноваційних технологій професійного навчання, зокрема, адаптивних, проектних, коучингових, дистанційних, модульних тощо, які дають змогу задіяти особистісний потенціал тих, хто навчається, сформувати в них готовність і здатність до самостійної пізнавальної діяльності, згенерувати вміння досягати поставлених цілей.

На ринку освітніх послуг зростатиме інтерес до технології відкритого професійного навчання на модульно-компетентнісній основі. До переваг цієї технології належать: модульне структурування змісту, індивідуальний та дистанційний характер професійного навчання, що дає змогу використовувати її у підготовці учнівської молоді та дорослого населення.

До ключових характеристик професійної освіти і навчання віднесено широке використання інформаційних технологій і нових засобів комунікації. Це, насамперед, інформаційно-комунікаційні технології, Інтернет, віртуальні та «хмарні» освітні середовища, що охоплюють мультимедійні підручники, флеш-анімації, відеоконференції, контент-бібліотеки, дистанційні курси, системи комп'ютерного тестування, автоматизованого програмування технологічних

процесів, віртуальні мультимедійні музеї, клуби тощо. Завдяки їм відбувається перехід до програмнопідтримуючого принципу ігрового навчання (геймезації), створення симуляцій реального виробничого середовища для організації професійного навчання через Інтернет-портали. Йдеться про те, що в майбутньому людина буде сама себе «збирати» із пропонованих їй ринком праці деталей професійно-освітнього конструктора. Передбачається, що кожний фахівець буде мати свій цифровий профіль, фіксуючий засвоєні компетенції, на основі якого організації, підприємства інвестуватимуть гроші у продовження навчання особливо успішних [3, с. 28].

Сучасні програмні засоби, а також методи роботи з інформацією, розміщеною в Інтернеті, дають можливість розв'язувати педагогічні задачі по-новому, що сприяє формуванню в учнівської молоді умінь самостійно працювати з інформаційними потоками, аналізувати техніко-технологічні ситуації на виробництві. Використання їх істотно впливає на традиційне когнітивно орієнтоване навчання, адже комп'ютеризація і технологізація професійної освіти значно розширюють інтелектуальну діяльність майбутніх фахівців. У зв'язку з цим, важливим є створення науковцями Інституту ПТО НАПН України відкритого інформаційно-освітнього середовища професійного навчального закладу. Йдеться про інтегрований, динамічний, відкритий Web-простір, функціонально спрямований на формування електронної взаємодії між суб'єктами професійної освіти, забезпечення педагогічних, організаційних, соціальних, комунікаційних зв'язків й умов для здійснення централізованої електронної методичної підтримки, навчально-виховного процесу в професійних навчальних закладах.

У контексті сталого розвитку суспільства, професійна освіта зміцнюватиме зв'язки з бізнесом і виробництвом на засадах партнерства і взаємодії. Зокрема, бізнес-компанії метою просування на ринку товарів своєї продукції уже сьогодні відкривають на базі професійних навчальних закладів навчально-виробничі центри, в яких учнівська молодь і педагогічні працівники ознайомлюються зі специфікою нових матеріалів, обладнання, інструментів, оволодівають сучасними виробничими технологіями. Найбільше таких центрів

створено виробничими компаніями «Хенкель Баутехнік», «КНАУФ» та ін., що виготовляють будівельні оздоблювальні матеріали. У свою чергу, професійні навчальні заклади як суб'єкти ринкових відносин мають швидко реагувати на виклики ринку праці, орієнтуватися на потреби конкретних замовників робітничих кадрів. З цією метою професійні навчальні заклади все частіше об'єднуюватимуться у різні кластери з бізнесом і виробництвом.

В умовах кластеру зацікавлені учасники процесу формування трудового потенціалу на основі принципу співпраці і пошуку компромісів мають змогу узгоджено діяти задля реалізації своїх інтересів, домовлятися на демократичних засадах про оптимальні параметри такої взаємодії. Це сприятиме вирівнюванню балансу між попитом і пропозицією робочої сили, підвищенню якості професійної освіти і навчання, модернізації матеріально-технічної бази професійних навчальних закладів, удосконаленню професіоналізму педагогічних працівників тощо. Об'єднання в кластери уможливило координацію освітньої діяльності професійних навчальних закладів регіону, сприяє раціональному використанню засобів, призначених для підготовки кадрів, залученню додаткових інвестицій для навчання майбутніх фахівців та створення нових робочих місць, запобігає недопущенню фінансування неефективних навчальних програм, або тих, що дублюються. Особлива роль роботодавців полягає в запровадженні елементів дуального професійного навчання майбутніх фахівців. Його метою є практико-орієнтована підготовка учнівської молоді до конкретної трудової діяльності, у процесі якої практичні форми навчання є первинними, а освітні програми розробляються за безпосередньої участі роботодавців. Позитивні очікування від такого навчання полягають у: підвищенні рівня підготовки випускників професійних навчальних закладів за кваліфікацією і компетентністю відповідно до вимог конкретного роботодавця і в цілому суспільства; скороченні адаптаційного періоду випускників на робочих місцях; відсутності необхідності доучування молодих фахівців; підвищенні їх конкурентоспроможності і професійної мобільності; забезпеченні індивідуалізації траєкторії навчання; гнучкості освітніх програм; модернізації матеріально-технічної бази.

Взаємодія суб'єктів ринку праці, освітніх послуг та соціального діалогу відповідає характеру сучасної конкуренції, оскільки дає змогу оптимальніше визначати специфічні вимоги до якості продукції, послуг, кваліфікації працівників, результативніше впроваджувати сучасні виробничі та педагогічні технології, маркетингові служби та багато іншого, що впливає на підвищення продуктивності праці, економічної ефективності підприємств і професійної підготовки кваліфікованих фахівців.

Отже, професійна освіта і навчання є значним потенціалом сталого розвитку суспільства. Її роль полягає в прогнозуванні, формуванні та розвитку впродовж життя професійної компетентності майбутніх фахівців, їхніх особистісних і професійно важливих якостей; вихованні громадянської і соціально-правової активності, виробленні енергоефективного стилю професійної діяльності. У забезпеченні якісної професійної освіти актуалізується значущість компетентнісного підходу, інноваційних технологій навчання, цінностей екологічної етики, критичного мислення, налагодження взаємодії освітніх, культурних, суспільних, природоохоронних, виробничих тощо організацій.

Ключовою характеристикою професійної освіти і навчання для сталого розвитку суспільства є її відкритість, що дає змогу створювати кластери та освітні комплекси на основі наступності й взаємозв'язку освітніх програм як інноваційний і перспективний вид гнучкої професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців. Відкритості й прозорості в майбутньому набудуть також і системи оцінювання якості професійної освіти, і, зокрема, рівня набутої випускниками професійних навчальних закладів кваліфікації, що сприятиме підвищенню їхньої мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці.

Відтак, підвищення якості професійної освіти і навчання є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку суспільства, гендерної рівності, розвитку людського потенціалу в інтересах досягнення узгоджених на міжнародному і національному рівнях стратегічних цілей розвитку. Саме тому важливо розширювати доступ усіх до якісної професійної освіти,

збільшувати можливість освітніх систем в плані підготовки інноваційного типу фахівців до розв'язання завдань сталого розвитку, більш ефективного використання у цих процесах освітніх стандартів нового покоління, інноваційних форм і технологій навчання.

Література:

1. Економіка України за січень–липень 2015 року [електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://ukurier.gov.ua/uk/articles/ekonomika-ukrayini-za-sichenlipen-2015-roku/>. – мова укр.
2. Європа 2020: стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання [електронний ресурс]. Режим доступу :
<http://ec.europa.eu/europe2020/index-en.htm>. – мова укр.
3. Кудашов В.І. Альтернативні державній професійній освіті : можливості і перспективи // Професійна освіта в сучасному світі, 2012. – № 4. – С. 24–32.
4. Области образования и профессиональной подготовки 2013 (МСКО-0 2013) [електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.uis.unesco.org/Library/Documents/iscdf-2013-fields-of-education-training-2014-rus.pdf>. – мова рос.
5. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» [електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. – мова укр.
6. Про схвалення стратегії «Розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року» [електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/844-2015-%D1%80>. – мова укр.
7. Соціально-економічне становище України за січень–серпень 2015 року [електронний ресурс]. – Режим доступу :
https://ukrstat.org/uk/druk/soc_ek/2015/publ_08_2015_u.html. – мова укр.
8. Qualifications at level 5: progressing in a career or to higher education [електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/6123>
– мова англ.